

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szeretettel köszöntöm Önöket az Evangélikus Országos Múzeum „*Békeidőben a zene uralkodik*” – *a magyarországi evangélikusok zenéje* című kiállításának megnyitóján. Miközben nagy megtiszteltetésnek érzem, hogy ezt a kiállítás megnyitóján én is szót kaphatok, bevallom, kissé elfogódott vagyok. Nem mintha szokatlan lenne számomra a Deák téri templom látványának ez a perspektívája, hiszen a Lutheránia Énekkar tagjaként sokszor állhattam itt a gyülekezettel szemben Johann Sebastian Bach János-passiójának, Karácsonyi oratóriumának vagy h-moll miséjének éneklése közben. Azokban az áldott pillanatokban nincs kérdés, hiszen az ember minden sejtjében átérzi a Karácsonyi oratórium utolsó koráljának zárómondatát: „*bei Gott hat seine Stelle das menschliche Geschlecht*”, azaz „az emberi fajnak Isten mellett van a helye.” Ha Bachot énekelhetek itt a Deák téri templomban, akkor a helyemen vagyok, mondhatnám: akkor vagyok igazán a helyemen.

Mennyivel könnyebb lenne tehát elénekelni, hogy mit jelent számomra, számunkra a magyarországi evangélikusok zenéje, mint szavakban számot adni erről. Nem mintha nem volna mit mondanom; ellenkezőleg: egyszerre túl sok mondanivaló rohamozza meg az elmét. Rapszodikus, szabadon csapongó gondolataim mozaikkockáiból remélhetőleg a végére összeáll valamiféle egységes kép.

*

1981 nyarán, tizenéves gimnazistaként a debreceni református kántorképző kóruspróbáin Berkesi Sándor tanár úr Christoph Stolzenberg miséjét tanította nekünk. Senki nem akadt fenn azon, hogy egy *református* kántorképző záróhangversenyének miért egy *mise* lesz a legfajsúlyosabb műsorszáma. (egy Kyriét és Gloriát tartalmazó missa brevisről volt szó.) Akkor még nem tudtam, hogy ez a Stolzenberg evangélikus zeneszerző, nagyjából Johann Sebastian Bach kortársa, aki 1714-től 50 éven keresztül töltötte be a regensburgi gimnázium és a város három templomának kántori, zeneigazgatói tisztét. Stolzenberg neve a magyarországi zenetörténet lapjaira is felkerült: a soproni evangélikus templom kottatára 114 művét őrzi. A partitúrákat, köztük több évfolyamnyi kantátát, Michael Koseck hozta magával, aki ugyancsak Regensburgból érkezett Sopronba 1746 áprilisában, és saját műveivel is gazdagította a helyi istentiszteletet. Tehát Bach életének utolsó éveiben – ha művészi színvonalukban nem is, de

liturgikus funkciójukat tekintve – ugyanolyan kantáta-zenés istentiszteletek zajlottak Sopronban, mint annak idején Lipcsében.

*

Reformátusként és zenészként sokáig némi irigységgel gondoltam evangélikus testvéreimre és kollégáimra. Mekkora áldás fakadt abból, hogy a reformáció szellemi atyja, Luther Márton kiváló muzsikusként volt! Lanton játszott, komponált, tévedhetetlen értékítélettel látta meg Josquin des Prez-ben korának legnagyobb zeneszerzőjét. A formálódó gyülekezeti énekkincs alapvető darabjainak nemcsak szövege származik tőle, de soknak dallamán is igazított. S ami perdöntő: olyan alapító atya, aki a teológia mellett a zenének adta a legfontosabb helyet, s a zenét az istentiszteleten is szívesen látta a Teremtő szolgálatában. Nemcsak, hogy szívesen látta: az íghirdetés egyenrangú fegyvertársává tette a *cantio* és *contio*, az ének és a beszéd, ígemagyarázat egymást erősítő párbeszédében. Luther azt vallotta, hogy a zene Istenhez vezeti az embert, megtanít Isten szavát jobban megérteni, és előkészít Isten kegyelmi ajándékainak elfogadására.

Luther zenefelfogása és általában művészetfelfogása mögött számomra Pál apostol szavai ragyognak fel: „Ahol az Úrnak lelke, ott a szabadság!” E páli, lutheri szemlélet áldásos jelenlétét ott érzem a mai magyar evangélikus egyházban is. A legmagasabb szintű kortársi szellemi alkotások befogadására nyitott, azokban a Szentlélek munkáját meglátó magatartás gyümölcse például az egyébként katolikus Esterházy Péter munkásságához való termékeny viszony, amely legfrissebben a nagy író könyvtárának gondozásában is testet ölt, de ugyanez a nyitottság teremtett kereteket az egyébként ugyancsak katolikus Jeney Zoltán zeneszerző számára *Aus tiefer Not* kantátájának megkomponálására, amely a Reformációs Emlékév zárókoncertjére készült, és az utóbbi évtized magyar zeneszerzésének legjelentősebb oratorikus műve lett.

*

„Békeidőben a zene uralkodik” – így szól a kiállítás lutheri mottója. De mennyi jutott egyáltalán a békeidőből a magyarországi evangélikusoknak? Kertész Botondnak, a kiállítás kurátorának szövegéből idézek:

„A felekezetek szétválása harcok közepette ment végbe. A kibontakozó ellenreformáció először egyéni létében fenyegette, majd közösségi életében igyekezett ellehetetleníteni a hazai evangélikusok életét. Helyzetük a 18. század végére stabilizálódott. Mire a felvilágosodásnak

köszönhetően megszűnt az állami egyházüldözés, addigra ugyanazon felvilágosodás gyümölcseként egyre inkább kezdett teret nyerni az elvallástalanodás.” – eddig az idézet.

Mindehhez hozzátehetjük, hogy belső megosztottság -- a felekezeten belüli teológiai irányzatok vitája – sem kedvezett a zene helyzetének. Az 1670-1750 közti korszakot az ortodoxia és az új irányzat, a pietizmus harca jellemezte. Egyes gyülekezetekben a pietizmus közvetlenül megszabta az imaház zenei rendjét: Győrben például a pietizmus hangszeres egyházzénét elutasító szárnya olyan mértékben dominált, hogy ott valószínűleg egyáltalán nem szólt többszólamú zene.

Pozsonyban az 1730-as években magának Bél Mátyásnak sem sikerült az igényesebb, többszólamú zenei figurális gyakorlat megélénkítése. Amikor Bél 1733-ban meghívta kántornak volt besztercebányai tanítványát, Johann Franciscit, a gyülekezet már sem az ő átlagon felüli igényességét, sem az értékes templomi zenét nem tudta megbecsülni, így végül a jeles muzsikus a kedvezőtlen körülmények és a zenei ízléskülönbségek miatt hamarosan elbocsátását kérte.

Sopron kivételes helyzetét nemcsak szabad királyi város státusza biztosította, de az a tény is, hogy úgynevezett artikuláris hely volt, ahol az 1681-es törvény egyik cikkelye, (artikulusa) előírta, hogy a felsorolt helységeken a protestánsok szabadon tarthatnak istentiszteleteket és általában szabadon gyakorolhatják vallásukat. Sopronban még a legnehezebb időkben is tarthattak istentiszteletet és művelhették az igényes egyházi zenét.

Ha már az egész kiállítás a tavalyi évben 50 éves Deák téri orgona szerkezetét követi zárjuk le a zenetörténeti példák emlegetését orgonás adatokkal: 1670 körül a nagyobb evangélikus gyülekezetek templomaiban mindenütt rendelkezésre állt az istentisztelet zenéjében oly fontos szerepet játszó orgona. A templomok elvételekor azonban olyan jelentős gyülekezetek is orgona nélkül maradtak, mint pl. a kőszegi német evangélikusok, noha ők korábban, a 17. század második felében két kis orgonával is rendelkeztek. A viszontagságokra adott gyors válasz nem késett: a szükséghelyzetben sebtében felhúzott imaházakba minél előbb beszereztek orgonát is, hogy az istentiszteleteket a megszokott módon folytathassák. Sopronban és Pozsonyban az új, ideiglenes épületek használatba vétele után szintén már néhány hónap múlva állt valamilyen hangszer.

*

„*Békeidőben a zene uralkodik*”. „Háborúban a zene tart meg” – tehetnék hozzá, Huszár Gál, reformátor, lelkész, nyomdász, énekszerző egész életének vezérfonala a menekülés volt. Bornemisza Péteré nem különben. Dolgozni Isten ügyén, állandó veszélyeztettség közepette is. Ebben élethelyzetben fakadtak fel az evangélikus, illetőleg a közös protestáns énekkincs legértékesebb első darabjai. Ezek a hittel teli mélységből kiáltó énekelt imádságok számunkra is erőt adhatnak ezekben a zivataros időkben. Huszár Gál 1574-es énekeskönyvére vagy Bornemisza Péter 1582-es *Énekek három rendben* című munkájára is rácsodálkozhatunk kiállításunkon.

*

Befejezőképpen kanyarodjunk vissza Luther korához!

Valentin Babst *Geystliche Lieder* című nyomtatványa az utolsó énekeskönyv, amelyet még Luther életében, személyes felügyeletével, és általa írt új előszóval adtak ki 1545-ben. Számomra ez a vaskos könyvecske nemcsak a benne foglalt 128 korál miatt becses, amely a lutheri reformáció korai énekkincsének törzsanyagát képezi, hanem azért is, mert az énekeskönyvet bájos naivságú metszetek illusztrálják. A Mennybemenetel ünnepéhez tartozó kép különösen kedves nekem. A tanítványok felfelé emelt fejjel az égre szegezik tekintetüket. A Mester már nem látható, csupán ruhája alsó szegélye látszik. Ám alatta egy felhőn ott van még a lábnyoma. Úgy vélem, az orgonasípoktól a lantig, a szépen metszett énekeskönyvektől a kéziratos korálkönyvecskéig, a Lutheránia dokumentumaitól a főtí kántorképző emlékeiig a kiállítás valamennyi tárgyán felismerhető Krisztus lábnyoma. Kívánom, hogy a minden látogató fedezze fel a kiállításban ezt a lenyomatot, és adjon hálát érte!